

Výsledky sociologického výzkumu vysokoškolských studentů, posluchačů I. ročníku

Část I: Některé aspekty vstupu na vysokou školu

ELIŠKA FREIOVÁ

Ústav sociálně politických věd U K, Praha

V r. 1966 realizoval Ústav marxismu leninismu pro vysoké školy výzkum posluchačů I. ročníku vysokých škol, který je součástí komplexněji pojaté badatelské aktivity soustřeďující se na vysokoškolské studenty. O přípravě tohoto výzkumu, teoretických východiscích, meritorní zaměření atd. byla podána poměrně obšírlá informace v Sociologickém časopise čís. 1. 1967. Vzhledem k možnosti odkazu na tuto informaci se zde omezujeme především na prezentaci několika připomínek, jež nám dovolují předcházející informaci zpřesnit, a na některé metodologické a metodické poznámky.

Charakteristika výzkumného komplexu a zařazení výzkumu posluchačů I. ročníku:

Výzkumný komplex zahrnuje tři etapy:

- I. etapa — výzkum posluchačů I. ročníku — realizováno v dubnu 1966.
- II. etapa — výzkum posluchačů 4. ročníku — realizováno v dubnu 1969.
- III. etapa — výzkum absolventů vysokých škol — bude realizováno v roce 1972—1973.

Cílem proponovaného longitudinálního výzkumu, jehož objektem jsou posluchači vysokých škol, kteří

v roce 1965 začali na vysokých školách studovat,

v roce 1969 budou posluchači 4. ročníku, v roce 1972/73 budou v průměru dva roky absolventy vysokých škol,

je postižení dynamiky vývoje určitých sledovaných jevů, k nimž došlo

- a) v průběhu vysokoškolského studia,
- b) v období vymezeném závěrečnou fází vysokoškolského studia a počáteční fází profesionální aktivity.

Naše časové strukturování výzkumného komplexu se opírá o několik hypotéz. Předpokládáme, že posluchače prvních ročníků ještě není možno považovat za

vysokoškolské studenty v plném smyslu slova. První rok studia chápeme jako fázi intenzivní adaptace subjektu na změněné podmínky především pracovní, ale i životní. Mladí lidé se v průběhu prvního roku studia na vysoké škole teprve seznamují s charakterem požadované aktivity, s nároky na výkon, s podmínkami optimálního výkonu, atp. V této fázi jsou mimo jiné nuceni překonávat řadu stereotypů, pracovních mechanismů, k jejichž vytvoření a zafixování došlo v letech předcházejících studiu na vysoké škole a jež se v změněných podmínkách stávají disfunkčními.

Posluchače čtvrtého ročníku naopak považujeme již za „plnohodnotné“ vysokoškolské studenty, kteří ve své většině jsou dostatečně seznámeni se specifickým charakterem práce na vysoké škole a jsou již také více subjektem než objektem výchovně vzdělávacího procesu. Z aspektu našeho zájmu — výzkumu absolventů vysokých škol — byla při úvahách nad časovou strukturací výzkumného komplexu dána v druhé etapě přednost studentům 4. ročníku před posluchači studujícími na vysoké škole v posledním ročníku, a to především z toho důvodu, že jejich profesionální aspirace nejsou ještě tak silně „zatíženy“ znalostmi konkrétního uplatnění, jako je tomu u studentů 5. ročníku.

Časové určení třetí etapy je prozatím stanoveno na rok 1972, případně 1973.

Při komparaci jednotlivých etap, postihujících konkrétní vývojové změny, bude nutno brát v úvahu jejich ovlivnění mnoha faktory. Především v relaci k srovnávání výsledků 1. a 2. etapy zde jmenujeme:

1. Biologické, psychologické a sociální zrání subjektu — relativně samovolný proces mající své kulturní určení.
2. Přímé působení vysoké školy — sociální instituce, jejíž hlavní funkcí je mnohostranná příprava vysoce kvalifikovaných odborníků.

3. „Přirozený výběr“, jehož konkrétním efektem v našem případě je skutečnost, že v souboru posluchačů 4. ročníku dojde ve srovnání se souborem posluchačů 1. ročníku k výrazným strukturálním změnám. V intervalu tří let dojde k úbytku těch, kteří z různých příčin nemohou ve studiu na vysoké škole dále pokračovat.¹ Statistické materiály MŠK a další výzkumné materiály potvrzují, že kulminální bod studijního odpadu spadá do mezidobí realizace 1. a 2. etapy a že hlavním důvodem předčasného odchodu studentů z vysoké školy jsou důvody prospěchové.²

4. Závažné společenské změny, především makrostrukturální, k nimž ve vymezeném údobí došlo a jež zvláště vzhledem k posledním událostem ve vývoji naší společnosti výrazně ovlivnily názory respondentů, jejich postoje, vztahy, výkony, atd.

Naše postižení změn ovšem nutně bude jen postižením globálním. Vzhledem k celkovému charakteru výzkumů, jejich extenzitě, použitým technikám atd. zde neexistuje reálný předpoklad k zjištění a odlišení intenzity působnosti jednotlivých faktorů, i když se domníváme, že hypoteticky bude možno intenzitu vlivu některých činitelů naznačit.

Meritorií zaměření výzkumu

První a druhá etapa postihuje především strukturu společenských činností vysokoškoláků. Akcentována je činnost studijní — činnost, jež určuje charakter studentů

jako specifické sociální skupiny (motivační, objektivní podmínky činnosti, výkon, výsledky). Důraz je kladen i na politickou aktivitu, politické názory, postoje — sféru, která je významná z aspektu úvah o polydimenzionální odbornosti vysoce kvalifikovaného socialistického odborníka.

Druhá etapa výzkumu (výzkum posluchačů 4. ročníku) je rozšířena o výzkum profesionálních aspirací, které záměrně vyjímáme z širokého kontextu životních cílů a tužeb mladého člověka. Tato partie výzkumu bude výchozím bodem výzkumu absolventů vysokých škol (3. etapa), v němž chceme sledovat proměny fenoménu profesionální aspirace — postihnout změny v dimenzích i směru těchto aspirací, a to nejen v rovině jevové.

Celý komplex výzkumné aktivity je meritorií značně extenzivní. Tento základní rys je dán dosavadní „novostí“ a neprobádaností zkoumané reality, nedostatkem solidních faktů a poznatků, jež je nutno nejprve shromáždit.³ Proto je našim cílem přispět k zmapování diskutované oblasti, vytvořit podklady pro další systematickou badatelskou práci. Výsledky, poznatky jednotlivých etap se dále stanoví (a již stávají) výchozími body další, meritorií sevířnější aktivity, umožňující hlubší postižení zkoumaných jevů.

Výzkum posluchačů 1. ročníku

1. etapa výzkumu vysokoškolských studentů — výzkum posluchačů 1. ročníku — byla realizována v dubnu 1966.

¹ Odkazujeme zde na řadu odborných publikací v časopise Vysoká škola, vycházejících z analýzy statistického materiálu, v nichž se jednotliví autoři pokoušejí postihnout příčiny předčasného odchodu studentů z vysokých škol. (Např. J. Hermach, VŠ 1961/62, č. 9; V. Bezdiček, VŠ 1962/63, č. 11; K. Galla, VŠ 1963/66, č. 4; J. Starý, VŠ 1960/61, č. 6; J. Havlíček, VŠ 1964/65, č. 2; A. Bolek, VŠ 1963/64, č. 7; J. Ondra, VŠ 1964/65, č. 6, atd.)

² Srovnání počtu posluchačů 1. a 2. ročníku v podsouborech fakult a lokalit našeho výběrového souboru:

V podsouboru

— strojních fakult činil úbytek	39,9 %
— přírodovědeckých fakult činil úbytek	20,8 %
— fakult politické ekonomie činil úbytek	20,3 %
— lékařských fakult činil úbytek	11,7 %
— pedagogických fakult činil úbytek	6,8 %
— fakult v Praze činil úbytek	31,9 %
— fakult v Košicích a Prešově činil úbytek	25,0 %
— fakult v Bratislavě činil úbytek	19,5 %
— fakult v Plzni činil úbytek	2,0 %
— fakult v Olomouci byl zjištěn přírůstek	9,2 %

³ I když hovoříme o dosavadní neprobádanosti, případně ztajenosti diskutovaného objektu, tj. vysokoškolského studentstva, vycházeli jsme již při

přípravě 1. etapy výzkumu z výsledků některých výzkumů (v té době většinou ještě nepublikovaných), které se ovšem zaměřovaly především na zkoumání studentů jedné fakulty. Při přípravě 1. etapy výzkumu jsme čerpali především z výsledků a zkušeností těchto výzkumů: J. Brokl, M. Jirková, L. Sobotka, Z. Safář (katedra ML fakulty všeobecného lékařství KU Praha), *K problematice politické angažovanosti a zájmové činnosti vysokoškolských studentů*; S. Hermochová (katedra psychologie filosofické fakulty KU, Praha), *Výzkum zájmů vysokoškolských studentů*; L. Nestěrovová, F. Tomáška (katedra ML Elektrotechnické fakulty ČVUT, Praha), *Výzkum posluchačů Elektrotechnické fakulty ČVUT v Praze*; B. Vergnerová (katedra ML AMU, Praha), *Výzkum zájmů vysokoškoláků*; Vysokoškolský výbor KSC v Praze, *Vztah studentů k ČSM a některé politické postoje*; Z. Rajman a kol. (katedra ML VŠST, Liberec), *Výzkum současného stavu života a práce studentů SVŠT v Liberci*; Angelis, Strnad, Malý, Dziedzinská (Pedagogická fakulta, Hradec Králové, Lékařská fakulta, Hradec Králové, Vysoká škola chemickotechnologická v Pardubicích), *Výzkum vysokoškolských studentů ve Východočeském kraji*; F. Koudelka a kol. (Kabinet sociologie mládeže Pedagogické fakulty UP, Olomouc), *Výzkum osobnosti posluchače pedagogické fakulty*; J. Krejčí (katedra ML Pedagogické fakulty, Ostrava), *Výzkum některých komponentů světového názoru posluchačů Pedagogické fakulty v Ostravě*.

Výběrový soubor

byl vybrán dvoustupňovým výběrovým řízením. V 1. stupni bylo záměrně vybráno devatenáct fakult pěti různých typů od-

zkumníka (který byl pracovníkem fakulty) s vyplněnými dotazníky. (Ve třech případech k tomuto porušení došlo — materiály odevzdali sami výzkumníci.)

Tabulka 1: Struktura výběrového souboru*)

Fakulta	Praha	Bratislava	Olomouc	Plzeň	Košice Prešov	Součet
strojní	945/150	444/150	—	140/140	166/166	606
politické ekonomie	346/150	197/150	—	—	—	300
přírodo- vědecká	304/150	602/150	342/150	—	144/144	594
lékařská	390/150	513/150	262/150	239/150	330/150	750
pedagogická	245/150	—	234/150	225/150	397/150	600
Součet	2230/750	1756/600	838/450	604/440	1037/610	2850

* První číslo znamená stav posluchačů k 30. 9. 1965, druhé číslo znamená počet posluchačů zahrnutých do výzkumu.

borného zaměření, v 2. stupni bylo na každé fakultě náhodně vybráno 150 respondentů, posluchačů 2. semestru. (Bližší viz citované číslo Sociologického časopisu).

Způsob získávání dat

Výzkum byl realizován technikou anonymního dotazníku. Provedením výzkumu na vybraných devatenácti fakultách byli pověřeni výzkumníci, jejichž úkolem bylo především provést druhý stupeň výběrového řízení a zajistit účast respondentů. Zajištění vysoké účasti respondentů bylo podporováno i osobní zaangażovaností děkanů většiny fakult, kteří figurovali jako signatáři na pozvánkách k účasti na akci. Před započítáním vyplňování dotazníků si každá skupina respondentů zvolila ze svého středu dvou až tříčlennou komisi, jejímž úkolem bylo převzít od výzkumníka čisté dotazníky, předat je shromážděným studentům k vyplnění a shromážděné dotazníky odeslat na ÚML. Výzkumníci dostali potvrzení o odeslání dotazníků. Daný postup, který v sobě bezesporu skrýval určité nebezpečí neodeslání zásilky, byl zvolen proto, aby byla vyloučena možnost manipulace vý-

Z proponovaného počtu 2 850 dotazníků bylo získáno 2 726, zpracováno bylo 2 597.

Způsob zpracování dat

Údaje dotazníku byly převedeny na děrné štítky, byla provedena dílčí kategorizace některých otázek. Děrnostítkovou technikou zpracovaný materiál (absolutní a relativní četnosti odpovědí na jednotlivé otázky, tříděné podle všech devatenácti fakult) byl prvním materiálem z tohoto výzkumu, prezentovaným pod názvem *Sociologický výzkum vysokoškolských studentů, sumarizace odpovědí na otázky*, Výzkumný materiál č. 1, ÚML 1967. Další fáze zpracování spočívala v aplikaci testu homogenity (viz E. Freiová—J. Řehák, *Použití informačních testů homogenity při výzkumu vysokoškolských studentů*, Sociologický časopis č. 4, 1968). Výsledky a závěry této operace s empirickým materiálem jsou souborně obsaženy ve výzkumné zprávě E. Freiové, *Sociologický výzkum vysokoškolských studentů*, Výzkumný materiál č. 2, ÚML 1967. Hlavní a konečné zpracování empirických dat bylo provedeno na samočinném počítači ELLIOTT 503 (Inorga Praha). Matematicko-statistická

operace spočívala především v provedení další kategorizace, třídění II., III. a IV. stupně výpočtu absolutních a relativních četností podle sloupce, řádku a N, výpočtu testovacího kritéria χ^2 , určení významnosti tabulek, výpočtu koeficientu kontingence, určení znaménkového schématu.⁴

Výsledky 1. etapy výzkumu jsou obsaženy v sedmi dílčích výzkumných zprávách, jež jsou k dispozici na ÚML, Praha 1, Celetná 20.⁵

Výsledky výzkumu

Stručný popis výběrového souboru (N = 2 597)

Výběrový soubor tvořilo 46,7 % mužů a 53,3 % žen. Převaha žen v našem výběrovém souboru je determinována jeho strukturou, zařazením fakult s výraznou převahou žen — studentek (především pedagogické fakulty).

Česká národnost byla zastoupena 57,3 %, slovenská 39,0 %, jiná 3,7 %. V dané souvislosti považujeme za nutné pouze připomenout, že na vysokých školách v českých zemích studuje zhruba 95 % studentů české národnosti, obdobně je tomu na Slovensku s výjimkou Košic a Prešova, kde studuje zhruba 10 % studentů jiné než české či slovenské národnosti. Věková struktura respondentů: 18 let 15,8 %; 19 let 57,3 %; 20 let 18,1 %; 21 a více let 8,8 %. Ve skupině 18letých studentů je významně více posluchačů přírodovědeckých fakult a významně méně posluchačů fakult politické ekonomie a strojního inženýrství. Posluchači strojního inženýrství a politické ekonomie tvoří podstatnou část studentů 20letých a starších. Tento fakt je mimo jiné ovlivněn především tím, že mezi posluchači obou těchto typů fakult je největší počet absolventů

středních odborných škol. V době před vstupem na vysokou školu žilo 26,4 % posluchačů v Praze, Brně, Bratislavě, nebo v obcích ležících v nejbližším okolí těchto měst; 17,2 % posluchačů žilo v obcích do 2 000 obyvatel; 12,3 % v obcích do 5 000 obyvatel; 19,5 % v místech do 20 000 obyvatel; 26,4 % v místech nad 20 000 obyvatel. Z malých obcí do 2 000 a 5 000 obyvatel přišlo na vysokou školu významně více posluchačů pedagogických fakult.

Nejvyšší stupeň ukončeného vzdělání otce: vysoká škola — 22 %, střední škola s maturitou — 31,2 %, nižší střední, učňovská škola — 21,6 %, základní (i neukončená) 25,1 %. Nejvyšší stupeň ukončeného vzdělání matky: Vysoká škola — 5,7 %, střední škola s maturitou — 28,0 %; nižší střední — 22,4 %, jen základní 43,9 %.

Více než jednopětinové zastoupení studentů, jejichž otec má vysokoškolské vzdělání, bylo výrazně ovlivněno zařazením lékařských fakult do výběrového souboru. Struktura jednotlivých podsouborů v relaci k znaku vzdělání otce je značně rozdílná (viz tab. 2).

Tabulka 2: Procento otců a matek s ukončeným vysokoškolským vzděláním na jednotlivých typech fakult

Fakulty	Otec	Matka
strojn	18,0	3,2
přírodovědecké	21,8	5,9
lékařské	30,8	8,5
politické ekonomio	21,6	6,5
pedagogické	15,4	4,2

⁴ Matematicko-statistické zadání úkolu provedl B. Kosina, ÚML, Praha, vypracování úlohy pro samočinný počítač J. Míkoláš, Inorga Praha, technické práce V. Krechlerová a L. Pianezzerová, ÚML, Praha.

⁵ Seznam výzkumných zpráv, jež jsou k dispozici v ÚML Praha:

1. výzkumný materiál — kolektiv skupiny pro výzkum vysokoškolských studentů ÚML — *Sumarizace odpovědí na otázky*, 1967;
2. výzkumný materiál — 1. výzkumná zpráva — E. Frelová, *Testování homogenity*, 1967;
3. výzkumný materiál — 2. výzkumná zpráva — J. Šiklová, *Vztah k výuce ML na vysokých*

školách; Rozdíly v politických názorech a veřejně politické činnosti studentů a studentek, 1968; výzkumný materiál — 3. výzkumná zpráva — E. Frelová, *Některé aspekty vstupu na vysokou školu*, 1968;

5. výzkumný materiál — 4. výzkumná zpráva — A. Matějovský, *Struktura studijní činnosti*, 1968;
6. výzkumný materiál — 5. výzkumná zpráva — F. Povolný, *Struktura společenských činností*, 1968;
7. výzkumný materiál — 6. výzkumná zpráva — M. Kubíčková, *Typologie hodnotových, zvláště politických orientací vysokoškolských studentů — část I. a II.*, 1968.

Analýza empirického materiálu

Typ absolvované střední školy

Výběrový soubor byl tvořen 84,2 % absolventy SVVŠ (střední všeobecně vzdělávací škola), 15,8 % absolventy SOŠ (střední odborná škola).

Mezi typem absolvované střední školy a typem (odbornou zaměřeností) fakulty zjišťujeme velmi silný významný vztah. Absolventi SOŠ tvoří 44 % posluchačů fakult strojního inženýrství a 24,8 % posluchačů politické ekonomie. U ostatních typů fakult se počet absolventů SOŠ pohybuje v rozmezí 4—7 %. Posluchači strojního inženýrství, absolventi SOŠ jsou převážně absolventy střední školy, jejíž odborné zaměření konverguje s odborným zaměřením vysokoškolského studia. (Pouze 3 % jsou absolventy SOŠ jiného odborného zaměření.) Podobně je tomu i v případě posluchačů fakult politické ekonomie — jsou to téměř výhradně absolventi středních ekonomických škol. *Zjišťujeme tedy těsnou souvislost mezi odbornou zaměřeností absolvované střední odborné školy a oborem studovaným na vysoké škole.*

Ve většině výzkumů vysokoškolských studentů, které našemu výzkumu předcházely, byly zjišťovány významné difference v průběhu i výsledcích studijní aktivity absolventů SVVŠ a SOŠ.⁶ Také v našem výzkumu byly zjištěny významné difference.

K datu realizace terénní akce měli složený všechny zkoušky za 1. semestr

absolventi SOŠ	74,2 %
absolventi SVVŠ	89,9 %

K nejlepší prospěchové skupině (prospěch za 1. semestr) patřilo

21,5 % absolventů SVVŠ,
11,4 % absolventů SOŠ.

Potvrzuje se, že *průběh i výsledky studijní činnosti na počátku vysokoškolského studia jsou u absolventů SOŠ horší než u absolventů SVVŠ*. Lze předpokládat, že zjištěné difference budou ovlivněny a) odlišnostmi v charakteru předcházející studijní činnosti, b) skutečností, že ke studiu na vysoké škole se nehlásí nejlepší absolventi SOŠ, ale hlásí se k němu nej-

lepší absolventi SVVŠ. Ad a). Rozdíly ve funkci obou typů vysokých škol (SVVŠ — příprava ke studiu na vysoké škole, SOŠ — příprava k povolání vyžadujícímu střední odbornou kvalifikaci) determinují charakter studia, strukturu studijní činnosti atd. Zdá se, že SVVŠ i přes nedostatky, které jsou tomuto sektoru našeho školského systému v současné době vytýkány, vytváří příznivější podmínky pro rozvoj osobnosti potenciálního vysokoškolačka než SOŠ — vzdělávací instituce, jejíž základní funkcí je příprava středně odborně kvalifikovaného pracovníka. Ad b). Klademe si zatím nezodpověditelnou, ale pracovníky vysokých škol často kladenou otázku, v jakém rozsahu je možno přijmout hypotézu, že v současné době se ke studiu na vysoké škole nehlásí — z aspektu studijního výkonu na střední škole — nejkvalitnější absolventi SOŠ, že tito jedinci naopak vstupují po ukončení střední školy přímo do pracovního poměru, zatímco nejkvalitnější absolventi SVVŠ se ke studiu na vysoké škole hlásí. Tato hypotéza se zdá být nosná, především vzhledem k současné silné mzdové nivelizaci, praktické neexistenci rozdílů mezi absolventem vysoké školy a absolventem SOŠ, i vzhledem k existující poptávce na trhu pracovních sil po pracovnících středně odborně kvalifikovaných — tedy absolventech SOŠ, a nezájmu o absolventy SVVŠ. Zjištěné difference je nutno hodnotit i z aspektu postižení dalších rozdílů mezi absolventy SVVŠ a SOŠ, především z aspektu období úvah a rozhodování se pro studium na vysoké škole.

Bezprostřední vstup na vysokou školu

Z celkového počtu 2 597 studentů začalo 87,6 % posluchačů studovat na vysoké škole bezprostředně po ukončení studia na střední škole, 12,4 % posluchačů začalo studovat na vysoké škole po roční nebo víceleté přestávce. V tomto údobí (z N = 322) jich bylo 156 zaměstnáno v oboru souvisejícím svým odborným zaměřením se studovaným oborem; 91 jich bylo zaměstnáno v oboru nesouvisejícím se studovaným oborem, 52 jich studovalo na jiné fakultě atp. Později začali na vysokých školách studovat především absolventi SOŠ.

⁶ Např. A. Matějovský, *Sociální profil vysokoškolských studentů*, kandidátská práce ŮML, Praha 1967; *Výzkum vysokoškolských studentů*, VV KSC, Praha 1966.

Tabulka 3: Vztah mezi typem absolvované střední školy a bezprostředním vstupem na vysokou školu

	Typ absolvované střední školy		
	SVVŠ	SOŠ	součet
Bezprostřední vstup na vysokou školu	87,2	63,0	84,2
Vstup po jednom či více letech	12,8	37,0	15,8
Součet	100,0	100,0	100,0

$K = 0,218$ (alfa 1%).

Ovšem absolventi SOŠ nejen že významně později vstoupili na vysokou školu, ale i významně později se pro možnost vysokoškolského studia rozhodli, později o této možnosti začali uvažovat.

O možnosti vysokoškolského studia začalo uvažovat už v základní devítileté škole

66,5 % absolventů SVVŠ,
24,3 % absolventů SOŠ.

Studovat na vysoké škole se už v ZDŠ rozhodlo

38,3 % absolventů SVVŠ a jen
10,2 % absolventů SOŠ.

Až po maturitě se rozhodlo

2,8 % absolventů SVVŠ a
18,8 % absolventů SOŠ.

Tyto i další informace, které vypovídají nejen o pozdějším vstupu absolventů SOŠ na vysokou školu, ale i o posuvu v době počátku úvah a rozhodování se pro vysokoškolské studium, vedou k formulaci hypotézy, již bude nutno dalšími výzkumy buď verifikovat nebo zamítnout, že u absolventů SOŠ lze vstup na vysokou školu v menší míře považovat za realizaci posledního článku dlouhodobě proponovaného systému přípravy, za realizaci závěrečné fáze profesijní přípravy, která byla proponována již v době povinné školní docházky či počátku studia na střední škole. Podobně by bylo možno formulovat hypotézu, že v mnoha případech je u absolventů SVVŠ vstup na vysokou školu krokem k realizaci dalšího

článku systematické přípravy a že tato proponovaná příprava determinuje i volbu typu střední školy.

Zdroj informací o vysokoškolském studiu

Četnosti odpovědí na otázku „Od koho jste převážně získal informace o vysokoškolském studiu?“

1. od otce, matky, sourozenců — 18,0 %; od spolužáků, přátel, spolupracovníků — 28,1 %; od středoškolských učitelů či učitelů vysokých škol při náboru — 35,4 %; z tisku, rozhlasu, televize atp. — 11,4 %; z jiných pramenů — 7,1 %.

Výsledky této typicky pouze orientační otázky potvrdily, že nejčastěji uváděným zdrojem jsou učitelé, především učitelé středních škol, vliv vysokoškolských učitelů je naprosto zanedbatelný. Silnou frekvenci působení (intenzita a účinnost zkoumány nebyly)⁷ tohoto zdroje zjišťujeme především u posluchačů pedagogických fakult, absolventů SVVŠ, žen a respondentů, jejichž rodiče mají jen základní vzdělání a patří do kategorie fyzicky pracujících. Spolupracovníci a přátelé se zcela přirozeně stávají významným informačním zdrojem především pro ty mladé lidi, kteří na vysokou školu vstoupili bezprostředně po skončení studií na střední škole, pro posluchače s praxí, jedince, kteří o možnosti studia na vysoké škole začali uvažovat až po maturitě. Rodiče byli za dominantní informační zdroj označeni především studenty, jejichž otec či matka mají sami vysokoškolské vzdělání. Mimo vlastní zkušenosti předpokládáme u těchto rodičů i větší přehled o školském systému a jeho struktuře, o požadavcích jednotlivých školských sektorů, o daných možnostech, atp. Lze s dosti vysokou pravděpodobností předpokládat, že jejich kvalifikovaná informovanost, jež jim dovoluje stát se dominantním informačním zdrojem, je ovlivněna i intenzivní snahou být dobře informován, neboť v těchto rodinách se o možnosti (či nutnosti, samozřejmosti) vysokoškolského studia dětí uvažuje a rozhoduje již v době jejich raného mládí.

Členy rodiny jako dominantní zdroj informací uvádějí především posluchači lékařských fakult — 30,8 % mediků pochází

⁷ Posluchači VŠB v Ostravě považovali za nejúčinnější informace získané od rodičů, na druhé místo řadili studenty a absolventy vysoké školy, za nejméně fungující zdroj označili učitele středních škol.

(Z. Navrátil, Sociologický výzkum studentů při přijímáních pohovorů na hutní fakultě VŠB v Ostravě, Ostrava 1966).

z rodin, kde jeden či oba rodiče mají ukončené vysokoškolské vzdělání, a 16,3 % mediků má jednoho či oba rodiče „zdravotnickými pracovníky“ — převážně lékaři. V celém výběrovém souboru uvedlo 428 z 2 597 respondentů, že některý z jeho rodičů studoval obor shodný či blíže příbuzný oboru respondenta. Z těchto 428 studentů jich 36 %, tj. dvakrát více než v celém výběrovém souboru, uvádí rodiče jako dominantní zdroj informací.

Doba úvah o možnosti studia na vysoké škole

Ve výzkumu byla věnována značná (a jak se později ukázalo, oprávněná) pozornost zjištění doby počátku úvah a rozhodování o možnosti vysokoškolského studia i o konkrétním studijním oboru.

O možnosti studia na vysoké škole začalo uvažovat 59 % respondentů už v ZDŠ, 26,1 % v průběhu studia na střední škole, 8,5 % v posledním roce střední školy, 2,1 % po maturitě, 3,5 % neví, neodpovědělo. Pro vysokoškolské studium se rozhodlo 33,8 % respondentů už v ZDŠ, 31,6 % v průběhu studia na střední škole, 27,1 % v posledním roce střední školy, 5,2 % po maturitě, 2,2 % neví. Pro konkrétní studijní obor, který v přihlášce na vysokou školu uvedli na 1. místě (bez ohledu na to, zda tento obor nyní studují), se rozhodlo 17,1 % už v ZDŠ, 29,3 % v průběhu středoškolských studií, 42,9 % v posledním roce studia na střední škole, 7,7 % po maturitě, 3,0 % neví, nemohou odpovědět.

Získané informace vypovídají o poměrně „raném“ počátku úvah o možnosti studia na vysoké škole, které se v průběhu středoškolských studií mění v rozhodnutí a zejména v posledním ročníku střední školy vyúsťují v rozhodnutí studovat ten který konkrétní studijní obor, zaměření. „Rané“ rozhodování zjišťujeme především u absolventů SVVŠ a u dětí z takzvaných akademických rodin. Potvrzuje se, že v akademických rodinách se o vysokoškolském vzdělání dětí uvažuje již velmi záhy a že zájem o tuto aktivitu je systematicky evokován a podporován.

Za významné považujeme zjištění neexistence významného vztahu mezi dobou úvah a rozhodování a velikostí lokality, z níž mladý člověk na vysokou školu přišel. Ovšem výrazná je orientovanost

mladých lidí z vesnice, téměř převážně dívek, na pedagogické fakulty. Vezmeme-li v úvahu tento fakt a zároveň skutečnost, že na pedagogických fakultách je i největší počet respondentů z rodin, kde rodiče fyzicky pracují a mají pouze základní vzdělání, zdá se, že studium na pedagogických fakultách se stalo významným mobilitním kanálem především vesnické dívčí mládeže z rodin s nižším sociálním statusem.

Ve výzkumu byly zjištěny významné difference jak v charakteru studijní aktivity, tak i ve studijním výkonu mezi posluchači s „ranou“ a „pozdější“ dobou počátku úvah i rozhodování. Studenti s „raným“ počátkem úvah a rozhodování častěji patří ke skupině studentů nejlepší prospěchové skupiny, k studentům, kteří v době realizace terénní akce měli splněny všechny předepsané zkoušky, věnovali více času plnění studijních povinností; v celkové struktuře činnosti těchto studentů zaujímají činnosti, svým charakterem úzce související se studovaným oborem, významnější místo než v případě studentů s „pozdější“ dobou úvah a rozhodování.

Vyhraněnost a realizace voleb studijních oborů

V našem výzkumu jsme se pokusili o zachycení tzv. odborné vyhraněnosti či nevyhraněnosti posluchačů na základě hodnocení charakteru studijních oborů, jež jednotliví respondenti uváděli v přihlášce ke studiu na vysokou školu. Na základě předem vypracovaného, dosti složitého klíče byli studenti rozděleni do dvou základních kategorií. Do první kategorie (studenti odborně vyhranění — 70,5 % výběrového souboru) byli zařazeni ti studenti, jejichž studijní obory, uvedené v přihlášce ke studiu na vysoké škole, byly charakterem své odborné zaměřenosti „blízké“, „příbuzné“, případně studenti uvádějící stejný studijní obor, jež bylo možno studovat na fakultách umístěných v různých lokalitách. (Např.: 1. volba — strojní fakulta, 2. volba — fakulta elektrotechnického inženýrství; 1. volba — lékařská fakulta Praha, 2. volba — lékařská fakulta Plzeň.) Do druhé kategorie (studenti odborně nevyhranění — 29,5 % výběrového souboru) byli zařazeni studenti s odlišným charakterem studijních oborů uvá-

děných v přihlášce ke studiu na vysoké škole. (Např. 1. volba — AMU, 2. volba — strojní fakulta). Vzhledem k obtížnosti kategorizace (řada případů stála na rozmezí odborné vyhraněnosti a nevyhraněnosti) i vzhledem k hlavnímu záměru vkládanému do této kategorizace (eliminovat jedince jednoznačně odborně nevyhraněné) byly případy stojící in margine řazeny mezi odborně vyhraněné jedince. (K této simplifikaci jsme byli donuceni jednak složitostí úkolu i naší neznalostí konkrétních nástrojů poznávání.) Tímto způsobem se nám podařilo získat pouze jednu „čistou“ kategorii — a sice kategorii odborně nevyhraněných studentů. Jsme si ovšem vědomi, že námi zjištěná odborná nevyhraněnost nemusí být plně adekvátní reálně existující nevyhraněnosti studentů, neboť při uvádění studijních oborů v přihláškách ke studiu hraje svou roli řada faktorů, např. spekulace. Poměrně velký počet studentů např. uváděl jako 2. či častěji 3. volbu některý z málo atraktivních studijních oborů (fakult), na které se již řadu let hlásí (relativně, vzhledem k směrným číslům MŠ) málo uchazečů a kde pravděpodobnost přijetí je zhruba 2—4krát větší než na fakultách atraktivních.⁸

Tabulka 4: Procento studentů odborně vyhraněných a nevyhraněných na jednotlivých typech fakult

Fakulty	Vyhranění	Nevyhranění
strojní	56,2	43,8
přírodovědecké	73,7	26,3
lékařské	70,4	29,6
politické ekonomie	69,1	30,9
pedagogické	81,5	18,5

Na těchto tzv. neatraktivních fakultách (v našem výběrovém souboru zastoupených strojní fakultou a fakultou politické ekonomie) byl také zjištěn největší počet odborně nevyhraněných studentů.

Ovšem toto zjištění, které dokumentuje značnou rozrůzněnost jednotlivých sektorů našeho vysokého školství, je nutno doplnit zjištěním silné vnitřní diferenciaci jednotlivých podsouborů fakult, rozdíly mezi podsoubory lokalit.

(Např. na strojní fakultě v Praze bylo zjištěno 22,7 % odborně nevyhraněných studentů, na strojní fakultě v Košicích 57,1 %, na lékařské fakultě v Košicích 50,0 %, v Plzni 29,0 %; v podsouboru lékařské fakulty v Praze jsme nezjistili ani jednoho odborně nevyhraněného studenta. Průměr odborně nevyhraněných studentů v Praze = 20 % v Olomouci 23 %, v Plzni 27 %, v Bratislavě 31 %, v Košicích 54 %.)

Současné s odbornou vyhraněností či nevyhraněností byla v našem výzkumu sledována i takzvaná realizace voleb. Původní podrobná kategorizace respondentů na posluchače s realizovanou první, druhou, třetí volbou a na posluchače studující obor jiný než původně volené obory (realizovaná na podkladě komparace oboru studovaného v době terénního šetření a pořadí studijních oborů uvedených v přihlášce ke studiu na vysokou školu — podrobná kategorizace je uvedena v 1. výzkumném materiálu) byla vzhledem k požadavkům matematicko-statistických operací později zjednodušena a respondenti byli rozděleni pouze do dvou kategorií:

1. kategorie: studenti s realizovanou 1. volbou — 78,4 %
2. kategorie: studenti s nerealizovanou 1. volbou — 21,6 %.

Také v této kategorizaci byly zjištěny významné rozdíly mezi jednotlivými podsoubory fakult.

⁸ Např. v uplynulých čtyřech letech se na vysoké školy uměleckého směru hlásilo průměrně šestkrát více uchazečů (v relaci k směrnému číslu MŠ), na fakulty osvěty a novinářství zhruba 400 %, na lékařské fakulty v průměru 250 %. Na některých fakultách technického a především zemědělského zaměření nedosahoval počet uchazečů ani výše směrného čísla. V posledních letech zjišťujeme výraznější posuv v zájmu uchazečů o studium na vysokých školách universitního směru.

	Počet uchazečů o studium v letech	
	1964	1967
VŠ technické a zemědělské	12 627	12 151
VŠ universitní	14 290	20 296

Tabulka 5: Procentuální zastoupení studentů s realizovanou a nerealizovanou 1. volbou

Fakulty	Realizována 1. volba	Realizovaný další volby
strojní	82,2	17,8
přírodovědecké	88,8	11,2
lékařské	88,9	11,1
politické ekonomie	52,5	47,5
pedagogické	65,5	34,5

Ze získaných údajů, které nám především podávají určitý primární obraz o podsouborech posluchačů jednotlivých typů fakult, považujeme za nutné vyzdvihnout především skutečnost, že na fakultách politické ekonomie studuje pouze $\frac{1}{2}$ posluchačů, kteří tuto fakultu uváděli v přihláškách na 1. místě.

Ze všech sledovaných studentů fakult politické ekonomie

52,5 % studentů tuto fakultu uvedlo na 1. místě,

28,4 % studentů tuto fakultu uvedlo na 2., případně 3. místě,

19,1 % studentů tuto fakultu neuvádělo vůbec.

Velký počet studentů s nerealizovanou 1. volbou je i na pedagogických fakultách.⁹ Na rozdíl od fakult politické ekonomie však zde jde častěji o změnu uč-

telských kombinací než o změnu samotné fakulty.

Výsledky sledování odborné vyhraněnosti a nevyhraněnosti studentů a realizace voleb (původně proponovaného pouze jako činnost, jejíž výsledky by mohly poskytnout určité podklady k dalšímu, meritorně sevřenějšímu výzkumu) významně ovlivnily směr i hloubku dalšího rozboru empirického materiálu. Především byla položena otázka „Existuje významný vztah mezi odbornou vyhraněností a realizací voleb?“ Lze verifikovat hypotézu „Odborně vyhranění posluchači častěji realizují svou 1. volbu?“ Tuto hypotézu není možno zamítnout. Mezi odbornou vyhraněností a realizací voleb existuje významný vztah. *Studenti odborně vyhranění realizují svou 1. volbu častěji než studenti odborně nevyhranění.*

Naše výsledky ovšem ukazují na vysokou pravděpodobnost přijetí i posluchačů odborně nevyhraněných, podíl těchto studentů na jednotlivých fakultách je však velmi různý.

Zjistili jsme například, že v podsouboru posluchačů strojní fakulty v Praze byli mezi studenty s realizovanou 1. volbou pouze studenti odborně vyhranění, v souboru posluchačů strojní fakulty v Bratislavě z 95,8 % s realizovanou 1. volbou bylo odborně vyhraněných 59,3 %, v Plzni z 89,2 % s realizovanou 1. volbou bylo 77,0 % odborně vyhraněných, v Košicích z 79,6 % s realizovanou 1. volbou bylo 40,8 % odborně vyhraněných. Obdobné difference byly zjištěny i v podsouborech dalších fakult.

Tabulka 6: Třídění znaku vyhraněnost voleb a realizace voleb

Studenti odborně	Realizována		Součet	Znaménkové schéma	
	první volba	další volby			
vyhranění	83,4	16,6	100	1 +++	11 ---
nevyhranění	66,6	33,4	100	---	+++
Součet	78,4	21,6	100		

K = 0,186
alfa = 1%

⁹ V souboru 422 posluchačů 1. ročníku pedagogické fakulty v Olomouci se u $\frac{3}{4}$ posluchačů realizace volby kryje s volbou proponovanou (F. Koudelka,

K některým názorům posluchačů pedagogických fakult, materiály Kabinetu sociologie mládeže pedagogické fakulty v Olomouci, 1966).

Citovaná zjištění zachycují v jisté míře odlišnost v přístupu k uchazečům o studium na vysoké škole (odborná vyhraněnost pochopitelně není předepsanou podmínkou přijetí na vysokou školu) na jednotlivých fakultách a zároveň jsou v jisté míře i odrazem možností výběru studentů z uchazečů o studium na vysokých školách.

Spokojenost se studiem ve vztahu k odborné vyhraněnosti a realizaci voleb

Na otázku „Jak byste se dnes znovu rozhodoval o možnosti studia na vysoké škole?“ odpovědělo

- 70 % studentů, že by si zvolili studium oboru, který studují,
- 12,7 % studentů, že by chtěli studovat obor své původní volby,
- 13,8 % studentů, že by chtěli studovat něco zcela jiného a
- 3,4 % studentů odmítlo vůbec možnost vysokoškolského studia.

Kromě zjištění vysokého počtu studentů nespokojených se studiem na vysoké škole se studovaným oborem¹⁰ považujeme za nejvýznamnější zjištění silného významného vztahu mezi spokojeností respondenta a realizací volby studijního oboru.

Nespokojenými jsou mnohem častěji studenti, kteří z různých důvodů (horší prospěch, slabší výkon při přijímacích pohovorech, počet uchazečů několikanásobně převyšující možný počet přijatých atd.) nestudují obor své původní volby.

Tabulka 7: Procentuální zastoupení studentů spokojených a nespokojených se studiem

Studenti s realizovanou	Spokojení v %	Nespokojení v %
1. volbou	78,3	21,7
dalšími volbami	40,2	59,8

Empirické údaje nepřímo upozorňují na nedostatky ve volbě studijního oboru u obou sledovaných kategorií studentů zachycují i relativně velmi silnou *orientovanost posluchačů s nerealizovanou 1. volbou na obor původní volby*. Pouze 40,2 % studentů s nerealizovanou 1. volbou se již (z mnoha důvodů, jež jsme neshledovali — příbuznost oborů, odborná nevyhraněnost posluchačů, vliv působení školy, psychologické rysy osobnosti atp.) s oborem ztotožnilo, u 40,0 % přetrvává orientace na obor původní volby. Tuto přetrvávající orientaci je nutno hodnotit jako *faktor intenzifikující obtížnost procesu adaptace*. Výsledky výzkumu jasně potvrdily rozdíly v charakteru studijního procesu i studijního výkonu u vysokoškolských studentů spokojených a nespokojených se studovaným oborem. Studenti, kteří se indentifikují se studijním oborem, podávají výrazně lepší studijní výkon. Ve studijním procesu zjišťujeme výrazně nižší frekvenci studijních obtíží. V jejich struktuře tzv. mimostudijních činností zaujímá aktivita související svým charakterem s odbornou zaměřeností studijního oboru

Tabulka 8: Třídění znaku realizace voleb a znaku spokojenost se studiem

Realizována	Alternativy otázky č. 25				
	stejný obor	původní obor	jiný obor	odmítnutí vůbec VŠ	celkem
1. volba	78,3	5,3	12,6	3,9	100
další volby	40,2	40,0	18,0	1,8	100
Celkem	70,0	12,7	13,8	3,4	100

¹⁰ V souboru pražských vysokoškoláků (VV KSC, Praha 1966) projevilo ve 4. ročníku jen 56,7 % studentů přání studovat stejný obor, jaký studovali v době terénního výzkumu, 34,5 % se vyslovilo pro studium jiného oboru, 7,5 % volbu studia na vysoké škole zamítlo. Vysokou nespokojenost se studova-

ným oborem zjistila i L. Malická (*Výzkum kulturních zájmů vysokoškolských studentů*, UML, Praha 1967) — pouze 76,5 % posluchačů techniky a přírodovědecké fakulty a 57 % studentů práv a fakulty politické ekonomie se znovu vyslovilo pro obor, který v současné době studují.

významné místo. Bude úkolem další výzkumné aktivity systematicky zkoumat proces identifikace s oborem v těchto specifických případech, právě tak jako zkoumat příčiny nerealizace 1. volby a efektivitu aplikovaných mechanismů přijímání a „rozmísťování“ posluchačů přijatých ke studiu na vysoké škole.

„Hodnoty“ vysokoškolského studia

Jedním z dílčích úkolů daného extenzivního výzkumu byla sondáž, jejíž výsledky se mají stát výchozím bodem proponovaného výzkumu motivace volby studia na vysoké škole. Z tohoto aspektu byla do výzkumu vložena jedna otázka, záměrně užce formulovaná, sledující postižení proporcionálního zastoupení některých hodnotových elementů ve vědomí studentů. Pozornost studentů byla záměrně orientována především na elementy odborné prosperity, sociálního prestiže a materiálního profitu.

Četnost odpovědí na otázku „Co vám umožňuje studium na vysoké škole?“:

1. realizovat vlastní odborný zájem 52,7 %
2. získat předpoklady pro zajímavou a tvůrčí práci 55,5 %
3. získat postavení poskytující dobrý výdělek 14,4 %
4. získat postavení, jež se společensky vysoce hodnotí 13,4 %
5. prožít pět let ve studentském kolektivu 27,4 %
6. stýkat se se vzdělanými lidmi 17,4 %
7. jiné 5,2 %

(Vzhledem k tomu, že respondenti měli možnost dvou odpovědí, přesahuje součet 100 %.)

Globální výsledky potvrzují zjištění řady jiných výzkumů¹¹ o dominantní pozici

elementů *odborné prosperity*. Studium na vysoké škole sledují mladí lidé především rozvoj svých schopností, realizaci svých odborných zájmů, současně s vytvořením předpokladů pro pozdější vysoce kvalifikovanou samostatnou tvůrčí práci. Jakékoliv striktní oddělování jednotlivých elementů je ovšem značně obtížné a nelze vyloučit, že i deklarace elementů odborné prosperity v sobě zahrnuje momenty sociálního prestiže, materiálního profitu, případně další elementy. Přesto však toto hrubé přiblížení se k hodnotové orientaci začínajících vysokoškoláků nás nutí k položení otázky, zda deklarované vysoké akcentování elementů odborné prosperity a nízké akcentování elementů materiálního profitu i sociálního prestiže je skutečně adekvátním obrazem vědomí mladých lidí, v jaké míře je jejich hodnocení výrazem uvědomení si reálné situace, sociálně ekonomické pozice naší inteligence, a v jaké míře se jedná o projev uvědomení si, že není vhodné hlásit se k akcentování těchto elementů? Náš empirický materiál lákající ke spekulacím nám však zatím neumožňuje nic více než tento primární pohled.

Výzkumem bylo potvrzeno velmi slabé akcentování sociálního prestiže posluchači pedagogických fakult — jedná se zřejmě o odraz společenského hodnocení práce učitele i sociální pozice učitele. Naopak elementy sociálního prestiže nejintenzivněji akcentovali posluchači lékařských fakult. Materiální profit byl nejsilněji zastoupen mezi studujícími strojího inženýrství a možnost prožít sedm let ve studentském kolektivu byla zdůrazňována především studenty politické ekonomie, dále posluchači odborné nevyhraněnými, nespokojenými se studovaným oborem a

¹¹ Výrazná dominance elementů odborné prosperity byla zjištěna ve výzkumu posluchačů báňského inženýrství v Ostravě — 73 % respondentů zařadilo na 1. místo odbornou prosperitu, 14 % aspekty finanční — (Z. Navrátil, *Sociologický výzkum studentů při přijímacích pohovorech na VŠB v Ostravě*, Ostrava 1966); podobně odbornou prosperitu staví na 1. místo 65 % posluchačů pedagogické fakulty v Olomouci (F. Koudelka, *K některým poznatkům o sociálním profilu uchazečů o přijetí na pedagogickou fakultu*, materiál Kabinetu sociologie mládeže, Olomouc 1966). Také ve výzkumu posluchačů 4. ročníků pražských vysokých škol (VV KSC, Praha 1965) a ve výzkumu studentů Východočeského kraje (L. Dzlendzinská, L. Strnad, *Příspěvek k sociologii vysokoškolského studia*, Sociologický časopis 1966, č. 3) byly elementy odborné prosperity uvedeny jako dominantní náboje motivace volby studia na vysoké škole. Priorita elementů materiálního profitu nebyla ve výzkumech československých vysokoškoláků zjištěna, s výjimkou posluchačů vojenského medicíny — viz výsledky výzkumu posluchačů vojenského

lékařství (Sborník vědeckých prací VLVDÚ JEP v Hradci Králové, č. 22, 1967).

Ze zahraničních výzkumů dospěly k téměř shodným výsledkům především výzkumy studentů v NDR (W. Künzel, *Zur Entwicklung der Studienmotive bei Ingenieurstudenten*, materiály z Konference o výzkumu vysokoškolských studentů v Drážďanech, říjen 1967; *Studentenethos* — výzkum vysokoškolských studentů realizovaný Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Rubenow Institut für Bildungsforschung 1966; *Výzkum vysokoškolských studentů*, Hochschule für Körperkultur, Leipzig 1966). Naproti tomu ve výzkumu jugoslávských studentů (z tohoto výzkumu jsme převzali formulaci naší otázky) zaujaly v motivační volbě studia na vysoké škole prioritní pozici elementy materiálního profitu. Na rozdíl od našich výsledků se na horní pozici dostaly i elementy sociálního prestiže (M. Bročić, *Stanovi i ocene studenata o nekim društvenim vrednostima*, in: Jugoslovenski studenti i socijalizam, Beograd 1966).

zároveň studenty s nejhorším prospěchem na střední škole. U studentů s nejobtížnější skladbou činností, v níž činnosti svým charakterem úzce souvisejí se studovaným oborem, je zastoupena velmi slabě.

Sledování akcentování jednotlivých elementů vyústilo v realizaci dvojí kategorizace studentů (bližší viz 3. výzkumná zpráva):

- a) na kategorizaci studentů podle volebných dvojic,
- b) na kategorizaci studentů akcentujících či neakcentujících elementy odborné prosperity.

Matematicko-statistické operace realizované na podkladě těchto vytvořených kategorií nám umožnily konkrétní postižení významnosti motivačních nábojů jak pro průběh studijní činnosti a studijní výkon, tak pro charakter celkové struktury činností. Umožnily nám vydělení skupiny 544 studentů akcentujících pouze elementy odborné prosperity. V této skupině byli významně častěji zastoupeni muži, děti rodičů fyzicky pracujících s pouze základním vzděláním, jedinci, kteří přišli na vysoké školy z malých lokalit — do 2 000 obyvatel. Hypoteticky by bylo možno předpokládat, že jejich vysoké akcentování elementů odborné prosperity je i specifickou formou manifestace akcentování možnosti studovat na vysoké škole, možnosti determinující posuv na sociálním žebříčku a změny sociální pozice (vzhledem k sociální pozici rodiny). Současně bylo zjištěno, že jedinci této skupiny 544 posluchačů dosahují nejlepšího studijního výkonu, že proces jejich studia téměř není provázen studijními obtížemi a že v celkové struktuře jejich činností zaujímají činnosti svým charakterem úzce související se studovaným oborem významné místo.

Aplikace druhé kategorizace nám umožnila eliminaci skupiny 360 posluchačů se základním charakteristickým znakem — neakcentování elementů odborné prosperity. Tito studenti, i když zjišťujeme jejich „přítomnost“ ve všech podsouborech fakult, jsou výrazně zastoupeni především na fakultách politické ekonomie a na strojních fakultách — tedy v sektorech s vysokým podílem studentů odborně nevyhraněných, s nerealizovanou 1. volbou, příp. v sektorech (strojní fakulty) s velmi špatnou strukturou studentů z aspektu studijního výkonu na střední škole.

(Z aspektu studijního prospěchu na střední škole je podsouborem s výrazně nejhorší skladbou podsoubor pedagogických a strojních fakult; podsoubor fakult politické ekonomie je souborem středu. Nejlepší skladbu má podsoubor lékařských fakult.)

Tabulka 9: Procento studentů neakceptujících elementy odborné prosperity v jednotlivých podsouborech fakult (N = 360)

Fakulty	%
politické ekonomie	30,2
strojní	20,5
lékařské	10,4
přírodovědecké	10,2
pedagogické	7,5

(Vysoké akcentování elementů odborné prosperity v případě studentů pedagogických fakult bude pravděpodobně výrazem specifické formy manifestace akcentování možnosti studia na vysoké škole charakteristické pro dívky, jedince z malých lokalit, děti rodičů s pouze základním vzděláním, fyzicky pracujících — jedinci těchto parametrů jsou relativně nejsilněji zastoupeni právě na pedagogických fakultách.)

Mezi 360 studenty neakcentujícími elementy odborné prosperity je významně více mužů, absolventů SOŠ, jedinců s nerealizovanou 1. volbou. Tito studenti v době realizace terénního šetření významně častěji uvedli, že studium na vysoké škole se jim ve srovnání s jejich předcházejícími představami jeví jako obtížnější, jejich proces studia je provázen řadou studijních obtíží, podávají „horší“ studijní výkon, nejsou spokojeni s oborem (při možnosti nové volby by volili zcela jiný obor, jinou fakultu, příp. zamítají možnost studia na vysoké škole). Jejich zájmová činnost je výrazněji orientována na zábavu, ve struktuře činností těchto vysokoškoláků nejenomže činnosti svým charakterem úzce související se studovaným oborem nejsou činnostmi dominantními a stojí až na okraji jejich aktivity, ale oni sami hodnotí typ studenta, „pro něhož

studovaný obor není v centru jeho zájmu“, jako nejvhodnější typ vysokoškolského studenta. Je otázkou, v jaké míře je takto nepřímou definovaným postoj ke studiu na vysoké škole výrazem postoje, s nímž Tito jedinci na vysokou školu vstupovali, a do jaké míry je výsledkem působení souhry činitelů v době následující, svéráznou manifestací uvědoměného vlastního postavení, skepse v prognóze vlastního vývoje.

Závěr

V závěru věnujeme pozornost především

- a) závislosti charakteru úvah a rozhodování se pro vysokoškolské studium na charakteru sociálního (rodinného) mikroklimatu, jehož je student komponentem;
- b) nedostatkům mechanismu přijímání a rozmisťování uchazečů o studium na vysokých školách.

Výsledky výkumu potvrdily závislost charakteru úvah a rozhodování se pro vysokoškolské studium na výchozí sociální pozici, sledovaných znacích sociálního (rodinného) mikroklimatu. Především stupeň vzdělání a zaměstnání rodičů významně ovlivňují počátek úvah i rozhodnutí se pro studium na vysoké škole. Děti rodičů s vysokoškolským vzděláním začínají o možnosti studia uvažovat a rozhodují se pro ně podstatně dříve než děti rodičů se základním vzděláním, fyzicky pracujících. Tato rozdílnost je zřejmě determinována jak rozdílností charakteru sociálně kulturního milieu rodiny, tak i rozdílností sociální pozice. V prostředí tzv. akademických rodin lze předpokládat vyšší intenzitu působení rodičů na děti ve směru systematického rozvíjení jejich psychických schopností a současně evokování a akcentování vyššího stupně profesionálních a životních aspirací. V akademických rodinách, na rozdíl od rodin s nižší úrovní vzdělání, se studium dětí na vysoké škole stává mnohem více sociální nutností (otázka udržení sociálního statusu rodiny), skutečností, s níž se počítá již v době raného mládí potenciálního vysokoškoláka. Vysokoškolské vzdělání rodičů je determinantou předpokládané „samozřejmosti“ studia dětí na vysoké škole, a tento fakt se odráží jak v rané době úvah i rozhodování se pro studium na vysoké škole a ve vol-

bě typu střední školy, tak do jisté míry i v akcentování hodnotových elementů vysokoškolského studia. Hypoteticky lze soudit, že je ve značné míře i determinantou skutečnosti — v akademických rodinách se rodiče stávají dominantním zdrojem informací o vysokoškolském studiu. (Schopnost rodičů stát se dominantním zdrojem je dána nejen jejich vlastními zkušenostmi z vysokoškolského studia a většími možnostmi získávat kvalitní informace „zvnějšku“, ale i vlastním systematickým úsilím stát se kvalitním zdrojem informací vzhledem k předpokládanému vysokoškolskému studiu jejich dětí.)

Z aspektu proponovaných rozdílů v profesionálních a životních aspiracích je nutno hodnotit i skutečnost, že děti rodičů s akademickým vzděláním jsou téměř výhradně absolventy SVVŠ; mezi absolventy SOŠ výrazně převažují děti rodičů s pouze základním vzděláním, rodičů fyzicky pracujících, děti z rodin patřících do nižších příjmových kategorií. Charakter rodinného mikroklimatu, výchozí sociální pozice determinují stupeň profesionálních a životních aspirací. Stupeň těchto aspirací se odráží ve volbě typu střední školy. Děti rodičů s akademickým vzděláním propouňují již záhy studium na vysoké škole, volí studium na SVVŠ (z hlediska realizace uceleného systému průpravy: střední škola + vysoká škola). Děti rodičů se základním vzděláním volí častěji (opět z aspektu proponovaného systému průpravy: pouze střední škola) střední odbornou školu. Proponovaný systém průpravy dětí z akademických rodin je systémem více otevřeným, systémem jednofázovým.

Výchozí sociální pozice a charakter rodinného prostředí se v jisté míře odrážejí i v akcentování sledovaných hodnotových elementů vysokoškolského studia. I když v celém souboru se elementy odborné prosperity projevily jako výrazně dominantní, zjišťujeme vyšší frekvenci jejich akcentování (přesněji frekvenci akcentování pouze těchto elementů) především u dětí rodičů s pouze základním vzděláním, fyzicky pracujících, případně z rodin patřících do nízkých příjmových kategorií. U dětí z akademických rodin je akcentování elementů odborné prosperity častěji provázáno akcentováním elementů sociálního prestiže. Lze předpokládat, že vyšší frekvence hodnocení pouze elementů od-

borné prosperity u jedinců z rodin s nižším sociálním statusem je v jisté míře i specifickou formou manifestace akcentování možnosti vysokoškolského studia obecně — vysokoškolského studia jako mobilního kanálu. Děti z akademických rodin přijímají danou možnost s větší samozřejmostí; vzhledem k rané době rozhodnutí s touto alternativou dále počítají. Pro děti z rodin s pouze základním vzděláním, děti rodičů fyzicky pracujících, příslušejících k nižším příjmovým skupinám, není vysokoškolské studium tak „samozřejmým“ nástrojem; akcentování této dané a jimi využitě možnosti manifestují vysokou deklarací elementů odborné prosperity (nekonvergující ovšem plně s jejich studijním výkonem).¹²

Výsledky výzkumu nepřímo přispěly k verifikaci závěrů jiných výzkumů vysokoškolských studentů, soustřeďujících se na otázky motivace, volby studijního zaměření, charakteru a efektivity přijímacího řízení. Upozornily na některé závažné nedostatky procesu přípravy potenciálního vysokoškoláka, procesu ústíciho v přijetí či odmítnutí uchazeče o vysokoškolské studium, realizaci či nerealizaci volby jeho studijního oboru. Kromě zjištění vysokého počtu odborně nevyhraněných studentů, kumulujících se zvláště na některých typech fakult, příp. v některých lokalitách, byl zjištěn vysoký stupeň nekonvergence původních propozic subjektu a statu quo ve sféře volby studijního oboru. Tato nekonvergence původních přání a skutečnosti má své příčiny jak v nedostatcích přípravy potenciálních vysokoškoláků, tak i v ztrnuté aplikaci disfunkčních výběrových a „převodových“ mechanismů minulých let. Výrazné rozdíly v charakteru studijní činnosti, v studijním výkonu, v struktuře činností v kategorii spokojených a nespokojených studentů a relativně silná přetrvávající orientace na nerealizovaný obor původní volby nutí k zamyšlení nad efektivitou existující praxe, a to jak z aspektu následků těchto nedostatků pro subjekt, tak i z aspektu celospolečenských důsledků.

Резюме

Элишка Френова: Некоторые аспекты поступления в высшее учебное заведение

В работе (первая часть) указываются результаты исследования студентов, слушателей первого года учения в высших учебных заведениях в ЧССР. Исследование реализовалось в 1966 году у 2597 студентов. (Исследование слушателей первого года учения является первым фазисом исследовательского комплекса, включающего исследование слушателей первого года учения (1966 г.), слушателей четвертого года учения (1969 г.) и выпускников (1972 г.). В этой части уделяется внимание некоторым моментам предшествующей подготовки для поступления в высшее учебное заведение и началом процесса приспособления.

Начало рассуждений о возможности поступления в высшее учебное заведение и время решения для поступления сильно детерминировано характером исходного социального положения, семейного микроклимата. «Раннее» начало рассуждений и решений устанавливаем прежде всего у детей академических семей (отец или мать или оба окончили высшее учебное заведение). «Позднейшее» обдумывание и решение характерно прежде всего для детей родителей физически трудящихся только с основным образованием. (Не устанавливаем разницу между отдельными линиями деревни и города, малых локалит и центральных городов, сельских или городских областей.)

Разница в степени профессиональных и жизненных стремлений и детерминированное исходное социальное положение влияют на выбор типа средней школы, источники информации об университетском учении, а также отражаются и в сфере ценностей ориентировки. Дети родителей с академическим образованием, решившиеся поступить в высшее учебное заведение уже раньше (в течение обязательного посещения школы) избирают чаще всего среднюю общеобразовательную школу, из аспекта реализации подготовленной оконченной системы подготовки — средняя школа + высшее учебное заведение. Дети родителей из основного образованием, физически трудящихся, избирают чаще всего среднюю спецшколу — вновь из аспекта подготовленной системы подготовки — только средняя школа. Решение поступить в высшее учебное заведение осуществляется только в заключении окончания средней школы, или же после ее окончания или более короткого времени после поступления на работу.

Исследование подтвердило существование выразительных разниц в учебном достижении выпускников обеих типов средних школ и более трудный процесс приспособления выпускников средних спецшкол. Ввиду характера исследования (существенно значительно экс-

¹² Odkazujeme na publikace výsledků sociologických výzkumů sledujících závislost studijního výkonu na střední i vysoké škole na sociálním původu studenta. (L. Sobotka, *Výsledky psychologických testů a jejich vztah k sociálním faktorům a výsledkům přijímacích zkoušek*; M. Jirková, *Vliv*

původu studenta na studijní prospěch na střední škole a na výsledky přijímacích zkoušek na vysokou školu, obě publikace ve sborníku Seminář o problémech výzkumu osobnosti vysokoškolského studenta, Olomouc 1966.)

тенсивное исследование, соблюдающее цель первичного описания нельзя было точно отличить в каком объеме находятся различия в трудности приспосабливаемого процесса, в учебном достижении и т. д. у студентов средних специальных и средних общеобразовательных школ, обусловленные различиями в психических способностях, различиями в характере предыдущей подготовки, типом школы и дальнейшими факторами (общим уровнем семейного микроклимата, степенью стремления и т. д.). Принимая во внимание выразительные различия в функциях обеих типов средних школ (обязанностью средней общеобразовательной школы является подготовка к университетской учебе. Обязанностью средней спецшколы является подготовка средних спецквалифицированных кадров) и детерминированные различия в структуре и характере учебной деятельности, более трудным являются потом процессы приспособления и плохие учебные результаты выпускников средних спецшкол в начале университетского учения. Это явление ожидаемое. Однако в положение вступает дальнейший фактор, т. е. интерес на рынке рабочей силы к выпускникам средних спецшкол и насыщенность рынка рабочей силы выпускниками средних общеобразовательных школ. Действительность, влияющая в пока эмпирически полностью незавершённый гипотез, что учебной в высших учебных заведениях интересуются наилучшие выпускники средних общеобразовательных школ, между тем как отборные слои студентов средних спецшкол поступают на работу не интересуясь учением в высшем учебном заведении.

Исследование далее предупредило, что главным информационным источником современных лиц, интересующихся университетской учебной, являются преподаватели средних школ, одноклассники и т. д. Массовые коммуникационные средства являются факторами с низкой интенсивностью деятельности. Родители становятся преобладающим источником информации об университетской учебе, прежде всего в академических семьях, а именно благодаря возможности передачи собственного опыта из университетского учения. Их возможности обусловлены и занимающим положением в обществе. Преобладающим информационным источником становится и в виду собственного систематического усилия стать этим источником, обусловленным уже заранее подготовленной учебной их детей в высших заведениях (связано с вопросом необходимости сохранения социального штата семьи, высшей степенью жизненных стремлений и т. д.).

Соблюдение определенной плоскости ориентировки ценности предупредило о выразительном основном положении элементов спелухов в мотивировке выбора учебы в высшем учебном заведении и очень слабое (вербальное) принятие элементов материального профита. Установленный факт нельзя понимать однозначно, как общее отклонение, не принятие элементов материального профита и социального престижа. Кроме того речь идет о выражении сознания реальной обстановки, общественного и экономического положения нашей университетски образованной интеллигенции и в пе-

которой степени и о результате, отражении прошлой оценки принятия этих элементов молодыми людьми. Установленные более выразительные принятия (вербальные) элементов специального успеха детьми их семей низшего социального штата можно понимать и как специфически высказанное принятие оказанных возможностей учения в высших учебных заведениях вообще.

Далее исследованием велось наблюдение за вопросом специальной кристаллизации слушателей первого года учения и проблемой реализации выбора учебных профессий. Установлено, что приблизительно $\frac{1}{3}$ слушателей является отдельными лицами по специальности неопределившимся и приблизительно $\frac{1}{5}$ студентов, изучающая другую профессию, нежели ту, которую себе первоначально избрана (В ЧССР количество слушателей в отдельных факультетах регулируется. Целью регулирования являлось выравнивание несоответствия между интересом молодых людей к изучению определенных специальностей [прежде всего гуманитарных] и потребностями народного хозяйства). Результаты наблюдения за процессами приспособления сигнализировали очень усложненный ход приспособления у группы отдельных лиц с нереализованным выбором, на который кроме иного влияли и очень сильная и продолжающаяся ориентированность на проблематичность аппликации упомянутого регулятора, а именно как из аспекта целообщественного эффекта, так и из аспекта последствия у субъекта.

Summary

Eliška Freiová: Results of a Sociological Investigation of Undergraduates, the First-year University Students. Part 1: Some Aspects of Entering the University

The paper presents the first part of an investigation of undergraduates, concerning the first-year university students in Czechoslovakia. The investigation took place in 1966 and involved 2597 undergraduates. (The investigation of the first-year students represents the first stage of a general research project of undergraduates; fourth-year students will be dealt with in 1969 and fresh graduates in 1972.) In this part of the investigation attention is paid to certain moments of the training or education preceding the university studies and to the initial stages of the process of adaptation to university life.

The first considerations about the possibility of studying at a university and the time of deciding in favour of these studies is determined by the character of the student's original social position, of the family micro-climate. The "early" beginning of these considerations and decision-making may be found primarily with children coming of families whose members are university graduates (one parent or both parents have university education), the "late" considerations and decision-making are characteristic primarily for children of physically working parents having only basic education. We have not investigated the differences

between individuals coming from villages and those coming from towns, from small localities and from central towns, from the countryside and from suburban areas.

The differences in the degree of the professional aspirations and those concerning life in general, determined by the original social position, also influence the choice of the type of secondary education and the sources of information about university courses, and are also reflected in the value orientation. The children of parents with university education decide in favour of their future university studies very early (approximately during their compulsory education), and in the majority of cases choose the general secondary school with a view to realizing the proposed complex system of preparatory training, i. e. secondary school + university.

The children whose parents have only basic education and work physically more often choose a secondary technical (vocational) school—again from the aspect of the proposed system of education, i. e. secondary education only. Their decision in favour of the university education takes place as late as the final stage of their secondary school studies or even after a short period of employment.

The investigation confirmed the existence of significant differences in the progress of studies with the students coming from both the mentioned types of secondary schools, as well as a more difficult process of adaptation to university studies with the students coming from the secondary technical (vocational) schools. In view of the character of the whole investigation (i. e. a very extensive investigation aiming at a primary description) it was not possible to distinguish exactly the extent to which the differences in the difficulties of the adaptation process, in the achievements of studies, etc., between the students coming from the secondary technical (vocational) schools and those coming from the general secondary schools are determined by differences in mental abilities, differences in the character of previous training (type of school and other factors), the general standard of the family microclimate, the degree of aspirations, etc. In view of the significant differences in the function of both the types of secondary schools (the function of the general secondary school is to prepare for university education, whereas the function of the secondary technical school is to educate medium qualified workers) and in view of the differences in the structure and character of the studies, determined by the mentioned two different functions, a more difficult process of adaptation and worse results in the initial stages of university studies may be expected in the case of the graduates of secondary technical schools. The situation, however, becomes more complicated by another important factor, i. e. by the interest of the labour market in those who have completed their studies at secondary technical (vocational) schools and the saturation of the labour market by those who have finished their

studies at general secondary schools. This leads to a hypothesis that has, so far, not yet been empirically fully verified: the most qualified students coming from a general secondary school apply for admittance to a university, whereas the best students, having completed their studies at a secondary technical (vocational) school, enter employment and do not apply for entrance to a university.

The investigation has further proved that the main source of information for those interested in university education are secondary school teachers, school-fellows, etc. The means of mass communication (press, radio, television, etc.) are factors with a very low intensity of influence. Parents represent the dominant source of information about university studies especially in families whose members have university education, primarily thanks to the possibility of transmitting their own experience with university studies to their children; this is also conditioned by their social position. They become the dominant source of information also owing to their own systematic efforts to become such a source which is determined at a very early stage by their early conceived plans for their children's future university education. This may be attributed to the need of preserving the social status of the family, to the higher degree of aspirations in life, etc.

The examination of a certain level of value orientation pointed to a significantly dominant position of the elements of qualified prosperity in the motivation of the choice of a specific university course and to a rather weak (merely verbal) acceptance of the elements of material profit. This ascertained fact cannot be interpreted unambiguously as a general refusal or non-acceptance of the elements of material profit or of social prestige. This is, besides other things, an expression of being aware of the real situation, of the social and economic position of our intelligentsia with university education; in a sense, it is also the result, the reflection, of the past evaluation of the acceptance of these elements by young people. The ascertained more evident (verbal) acceptance of the elements of qualified prosperity by the children coming of families with a lower social status may also be interpreted as a specifically expressed acceptance of the accorded possibility to study at a university in general.

The investigation also dealt with the problem of the definite interest in a special branch of study on the part of the first-year students, and with the problem of realizing their choice of their branch of study. It has been found that about one third of these students are individuals with no clear-cut interest in any special branch of study and that about one fifth of the students study a different branch than they originally intended to take up. In Czechoslovakia, the number of students admitted to the various faculties was regulated by the State plan of economic development. The aim of this regulation was to balance the disproportion in the interests of young people in the study

of certain lines (especially the humanities) with the needs of the national economy. The results of investigating the process of adaptation to university studies pointed to a very difficult process of adaptation in the group of those students whose choice could not

be realized and who keep on being primarily interested in their originally chosen line. It also revealed that the application of this kind of regulation is highly problematic both from the viewpoint of its all-social effect and from the viewpoint of its impact on the individual.